خراسان روزنامه صبح ایران
پنج شنبه ۱۰ اسفند ۱۳۹۶ . ۱۲ جمادی الثانی ۱۴۳۹ . شماره ۱۹۷۷۰

مجلس شورای اسلامی
مرکز پژوهش‌ها

گزارش مرکز پژوهش های مجلس از روند فقر در شهرها نشان می دهد که این شاخص در سال های ۸۷ تا ۹۳ روندی صعودی داشته است. در توضیح این روند صعودی می توان بروز تورم های بالا، رکود اواخر دهه ۸۰ و بروز تحریم ها در اوایل دهه ۹۰ را موثر دانست. از سوی دیگر، این گزارش حاکی است فقر در روستاها در روندی معکوس، کم شده است.

روند معکوس فقر در شهرها و روستاها از سال ۸۷ تا ۹۳

آسیب شناسی تحقق عدالت اقتصادی در جمهوری اسلامی ایران (۱)

میزان تحقق شاخص های کلان عدالت اقتصادی در ایران

محمد حقگو
mo.haghgoo@khorasannews.com

عدالت، مفهومی است که دستمایه بسیاری از تحولات اقتصادی دنیا قرار گرفته است. مفهومی که اگر چه یکی از پایه های اصلی مکاتب الهی از جمله دین اسلام است، عمده ترین مکاتب دست ساز بشر مانند لیبرالیسم نیز درباره آن بی تفاوت و بی موضع نبوده اند. با این تفاوت که به طور خلاصه در مکاتب الهی و مبتنی بر وحی و مشخصاً اسلام، عدالت به خصوص عدالت اقتصادی در متن تمام اجزا دیده می شود، اما در مکاتب دست ساز بشری به مانند لیبرالیسم، این مفهوم به نوعی در حاشیه و برای پوشاندن انحرافات کارکردی مکتب ساخته شده، تعریف شده است. ریشه این تفاوت ها را نیز می توان در تفاوت نگاه های این مکاتب دانست. اگر در مکاتب الهی مانند اسلام، حق حیات هر انسانی بدون توجه به میزان کارایی او در نظام اقتصادی، محترم شمرده شده است و حداقل برخورداری او طبق آیه شریفه «خلق لکم ما فی الارض جمیعا- همه آن چه را (از نعمت ها) در زمین وجود دارد، برای شما آفرید- بقره ۲۹»، تضمین شده است، اما در نظام های لیبرالیستی، مبنایی برای این حق حیات وجود ندارد و اساس برخورداری انسان ها را کارایی آن ها در نظام اقتصادی شکل می دهد. کارشناسان بر این نکته حتی با وضع قوانینی هم چون «حقوق بشر» نیز تاکید دارند. با این حال، واضح است که در هر دو شکل موضوع یعنی مکاتب الهی و بشری، در عمل، موارد نقض دیده می شود. انقلاب اسلامی که عدالت یکی از اهداف اصلی آن بوده است نیز از این تناقض مستثنی نیست و به رغم تلاش های صورت گرفته، برای برپایی عدالت در سطح های مختلف از جمله وضع قوانین مطابق با عدالت و آزادی تعریف شده در نظام اسلامی، به نظر می رسد باز در ورطه عمل، پیاده سازی عدالت اسلامی با چالش های اساسی مواجه است. شاهد این مدعا، نتایج شاخص های مختلف اقتصادی در زمینه برخورداری های اقتصادی است، اگر چه بسیاری از این شاخص ها بعد از انقلاب اسلامی تا حد زیادی بهبود پیدا کرده اند. حضرت آیت ا... خامنه ای رهبر معظم انقلاب اسلامی نیز در دیدار اخیر خود با مردم آذربایجان در ۲۹ بهمن ماه امسال به صراحت به این موضوع پرداختند و فرمودند: «... ما دهه چهارم انقلاب را دهه پیشرفت و عدالت نام گذاری کردیم و پیشرفت به معنای واقعی کلمه در کشور اتفاق افتاده است؛ عدالت را نمی گوییم؛ در مورد عدالت ما عقب مانده هستیم؛ در این تردیدی نیست؛ خودمان اعتراف می کنیم، اقرار می کنیم. در دهه پیشرفت و عدالت بایستی هم در پیشرفت موفّق می شدیم، هم در عدالت؛ در پیشرفت به معنای واقعی کلمه موفّق شدیم، واقعاً پیشرفت کردیم و در همه زمینه ها پیشرفت اتّفاق افتاده است؛ [امّا] در زمینه عدالت، باید تلاش کنیم، باید کار کنیم، باید از خدای متعال و از مردم عزیز عذرخواهی کنیم. در مورد عدالت مشکل داریم و ان شاءا... با همّت مردان و زنان کارآمد و مؤمن، در این ناحیه هم پیشرفت خواهیم کرد امّا در زمینه پیشرفت مادّی انصافاً کارهای بسیار زیاد و بسیار مهمّی انجام گرفته....» با این تفاسیر، در این گزارش و چند شماره بعد، مروری بر وضعیت تحقق عدالت در کشورمان از ابعاد مختلف خواهیم داشت.

■ مظاهر تحقق عدالت اقتصادی در نظام اسلامی

در تشریح اختلاف وضع موجود با مطلوب یا انحرافات نسبی از مفهوم عدالت اقتصادی در جامعه، باید ابتدا، به مظاهر عدالت اقتصادی پرداخت. یعنی به این سوال پاسخ داد که در نگاه کلی چه انتظاری از عدالت اقتصادی به خصوص در جامعه اسلامی باید داشت؟

در این زمینه حسین عیوضلو در مقاله ای تحت عنوان «مروری بر معیارهای عدالت اجتماعی و اقتصادی در تطبیق با چارچوب شریعت اسلام» مظاهر عدالت اقتصادی را در موارد زیر برشمرده است: [۱]

۱- تامین معیارهای کارایی فنی در بهره برداری از منابع و امکانات عمومی نظیر معادن، جنگل ها، آب، سرمایه های ملی و ..... به عبارت دیگر عدالت اقتصادی ایجاب می کند که کسانی از این منابع بهره ببرند که بتوانند بهترین کارایی را حاصل کنند. برقراری سازوکارهای عادلانه برای تعیین بهترین پیمانکاران یا بهره برداران از منابع عمومی را می توان از مصادیق این مورد برشمرد.

۲- برخورداری افراد و طبقات جامعه از ثروت های عمومی و بهره مندی متعادل و منصفانه آن ها از امکانات عمومی. در این زمینه می توان از شاخص هایی نظیر گسترش سطح آموزش عمومی، بهداشت عمومی و میزان بهره مندی افراد و طبقات جامعه از کالاهای ضروری و لوازم زندگی برای ارزیابی کمک گرفت. ۳- ایجاد بستر سالم برای فعالیت های اقتصادی. به طوری که افراد و فعالان اقتصادی اطمینان یابند که اولاً امکان فعالیت اقتصادی به طور عادلانه و بدون رانت برایشان فراهم است و ثانیاً اطمینان پیدا کنند حاصل و دسترنج فعالیت های اقتصادی شان را خود تصاحب می کنند و لذا هیچ فرد یا گروهی عملاً نتواند نصیب یا ارزش حاصل از فعالیت آن ها را تصاحب کند. در این زمینه شاخص هایی نظیر ادراک فساد، سهولت کسب و کار و نیز شاخص هایی در راستای سنجش حفظ حقوق مالکیت فعالان اقتصادی می تواند مورد توجه قرار گیرد. ۴- تعیین قیمت های کالا و خدمات در اقتصاد در چارچوب اصول و معیارهای عدالت اجتماعی نظیر اطلاعات و فرصت های برابر و بر اساس سازوکار آزاد عرضه و تقاضا. در این زمینه نیز واضح است که هر چه کارایی نظام بازارها بر اساس شاخص های یادشده بیشتر باشد، زمینه ایجاد فرصت برابر و بدون رانت برای عرضه کنندگان و مصرف کنندگان در فضای اقتصادی بیشتر مهیا خواهد بود. ۵- باز توزیع عادلانه ثروت ها. باید اذعان کرد که مسیر تکامل عرصه تولید، از کار محور به سرمایه و فناوری محور، توانسته است فاصله بین انسان ها و کشورهایی را که توانسته اند با استفاده از زمینه های سرمایه ای، به تولیدات و بهره مندی های به مراتب بالاتری دست یابند با افراد یا کشورهایی که از این زمینه های سرمایه ای کم بهره تر بوده اند بیش از پیش افزایش دهد. برای همین، اینک این نگرانی وجود دارد که در صورتی که در آینده های نه چندان دور از تصور، روبات ها جایگزین بخش عمده ای از نیروهای انسانی شوند، سهم انسان های بدون سرمایه از اقتصاد چگونه تعریف می شود؛ بنابراین در این زمینه، عدالت در نظام های بازتوزیعی از قبیل یارانه های نقدی و به تبع آن نظام های مالیاتی، اهمیت پیدا می کند. از سوی دیگر، در نظام اسلامی، مطابق ظرایف و پیچیدگی هایی که در عالم هستی وجود دارد، ابزارهایی هم چون خمس، زکات، صدقه و انفاق و ... نیز دیده شده است که می توان با عنایت به مصارف و تحقق آن ها، عدالت منطبق بر شریعت (که خود منطبق بر واقعیات نهفته در نظام هستی است) را ارزیابی کرد. در میان ۵ معیار یادشده، همان طور که مشاهده می شود، می توان عدالت امروز در جامعه را با توجه به محورهای ۲ تا ۵ و آن هم از طریق شاخص هایی ارزیابی کرد. برای شروع و در گزارش امروز، به مرور برخی آمارهای ملی و بین المللی در راستای بند دوم یعنی دسترسی آحاد مردم به ثروت ها و امکانات عمومی نظیر نظام آموزش، بهداشت، و نیز فاصله درآمدی آن ها خواهیم پرداخت.

■ هسته سخت در بهبود ضریب جینی

یکی از مشهودترین و ملموس ترین مظاهر عدالت به توزیع درآمدها در جامعه مربوط می شود. هر چند تفاوت های کارایی اقتصادی در انسان ها و تفاوت آن ها در تولید و کسب ثروت موضوع پذیرفته شده ای است، اما می توان محدودیت هایی برای این موضوع قائل بود. در این زمینه، یکی از شاخص های مطرح، شاخص ضریب جینی است. ضریب جینی برآیندی از این موضوع است که چند درصد درآمدهای جامعه در اختیار چند درصد از جمعیت قرار دارد؟ به عنوان مثال درآمدهای کسب شده توسط دهک های مختلف درآمدی و کل درآمد کسب شده را بر این اساس و به طور مرتب شده، در نظر بگیرید. در صورتی که پایین ترین دهک درآمدی جامعه، یک دهم درآمدها را در اختیار داشته باشد، دهک اول و دوم، ۲۰ درصد، دهک اول و دوم و.. و هفتم، ۷۰ درصد و.. را در اختیار داشته باشند، تا حد زیادی می توان گفت که توزیع درآمد در این جامعه به حالت برابری کامل درآمده است و بالعکس. ضریب جینی در حقیقت، عددی است که در ارتباط با هر یک از نسبت های یادشده تعریف می شود. این شاخص رقمی بین صفر و یک دارد که هر قدر رقم آن نزدیک به عدد صفر باشد، برابری بیشتر در توزیع درآمد را نشان می دهد و بالعکس هر قدر ضریب جینی نزدیک به عدد یک باشد، توزیع نابرابر درآمد را مشخص می کند. در هر حال، مروری بر شاخص ضریب جینی از قبل از انقلاب تاکنون، مبین این است که شاخص ضریب جینی بهبود قابل ملاحظه ای پیدا کرده و به عنوان مثال از سال ۵۵ با رقم ۰/۴۸ به حدود ۰/۴۰ در سال ۹۵ رسیده است. با این حال پس از افت قابل توجه این شاخص (یعنی حصول محسوس برابری در بعد از انقلاب تا سال ۶۴)، این شاخص پس از این سال، رقمی حول رقم ۰/۳۹ داشته است. حتی بهبود مقطعی آن پس از هدفمندی یارانه ها در اواخر سال ۸۹ نیز کمکی به بهبود کلی این نمودار در سال های بعد نکرده است. به تعبیری می توان نوعی شکل گیری یک هسته سخت را در این زمینه مشاهده کرد.

> نمره شاخص نابرابری درآمدی (به عنوان یکی از زیرشاخص های توسعه انسانی)، در ایران در سال ۲۰۱۵، ۰/۴۱۲ بوده است. این رقم از متوسط کشورهای با توسعه انسانی متوسط، کشورهای عربی حوزه خلیج فارس، کشورهای جنوب آسیا و به خصوص کل دنیا پایین تر است. این شرایط در حالی رقم می خورد که اندازه اقتصاد ایران، در سال های اخیر در حدود ۲۰ اقتصاد برتر دنیا بوده است

■ عقب ماندگی نابرابری درآمدی در خانوارهای ایرانی نسبت به دنیا

همان طور که اشاره شد، در اقتصاد ایران، با یک هسته سخت در نسبت های درآمدی در دهک های مختلف جمعیت مواجه هستیم. سوالی که ممکن است این جا پیش بیاید این است که شاید این حد از ضریب جینی اگر نگوییم ایده آل، حد متعارفی از توزیع درآمد است. بنابراین باید موضوع توزیع درآمدها را از منظری دیگر بررسی کرد. در این زمینه، آمارهای بین المللی نشان می دهد که وضعیت نابرابری درآمدی در ایران نه تنها در بین کشورهای منطقه بلکه از کل دنیا نیز پایین تر است. سازمان ملل متحد در بخشی از گزارش سال ۲۰۱۶ خود از وضعیت توسعه انسانی کشورها در سال ۲۰۱۵، وضعیت نابرابری درآمدی آن ها را مورد بررسی قرار داده و کشورها را از این منظر نمره بندی کرده است. طبق این آمارها، ایران در حالی در شاخص کلی توسعه انسانی به مدد شاخص های دیگر نظیر امید به زندگی در زمره کشورهای با توسعه انسانی بالا قرار گرفته است که نمره شاخص نابرابری درآمدی آن، به عنوان یکی از زیرشاخص های توسعه انسانی، ۰/۴۱۲ بوده است. این رقم از متوسط کشورهای با توسعه انسانی متوسط (با رقم ۰/۵)، کشورهای عربی حوزه خلیج فارس (با رقم ۰/۵۵۶)، کشورهای جنوب آسیا (با رقم ۰/۵۰۴) و به خصوص کل دنیا (با رقم ۰/۵۷۳) پایین تر است. این شرایط در حالی رقم می خورد که اندازه اقتصاد ایران، در سال های اخیر در حدود ۲۰ اقتصاد برتر دنیا بوده است.

■ روند کمابیش صعودی فقر در ایران

نسبت درآمد در بین دهک های درآمدی را می توان به عنوان شاخصی از عدالت در نظر گرفت. با این حال، میزان فقر نیز موضوعی است که به خصوص در کشوری با ظرفیت های فراوان طبیعی و انسانی، می تواند از منظر عدالت مورد توجه و ارزیابی قرار گیرد. در این زمینه اگر چه تاکنون دولت ها از معرفی خط فقر به طور صریح خودداری کرده اند و بر این اساس، سنجش روند تعداد فقرا به شکلی که مورد توافق و اجماع همگان باشد، به طور رسمی مشخص نشده است، برخی گزارش های مراکز معتبر پژوهشی، روند کمابیش صعودی فقر را در ایران و در سال های اخیر تایید می کنند. گزارش شماره ۱۵۶۰۴ مرکز پژوهش های مجلس با عنوان «اندازه گیری فقر چند بعدی در ایران و نگاهی به تجارب جهانی کاهش فقر» که آذر سال ۹۶ منتشر شده است، یکی از این گزارش هاست. این گزارش با معرفی مفهومی به نام فقر چند بعدی، مزیت سنجش این شاخص را در این بیان کرده است که اولاً ابعاد متعددی از فقر و محرومیت از امکانات را در نظر می گیرد و ثانیاً دو عنصر فراگیری و شدت فقر را نیز همزمان در ارزیابی شاخص فقر لحاظ می کند. در این گزارش، شاخص فقر چند بعدی در سال های برنامه اول تا پنجم توسعه محاسبه شده است. نتایج این گزارش نشان می دهد که: ۱- در مناطق روستایی، این شاخص در سال های ۷۰ تا ۹۳ کاهشی بوده و از ۰/۳۵۴ به ۰/۰۶۶۴ رسیده است. ۲- اما در مناطق شهری، این شاخص تا سال ۷۳، روند صعودی داشته و از ۰/۱۳۳۲ در سال ۷۰، به ۰/۱۸۹۵ در سال ۷۳ رسیده است که بالاترین میزان در این دوره است. در ادامه، بعد از کاهش در سال ۷۴، این شاخص تا سال ۸۷ روند تقریباً یکنواختی را طی کرده است. اما از سال ۸۷ به بعد، به طور متوسط صعودی بوده، به طوری که تا سال ۹۳، به عدد ۰/۱۲۴۲ رسیده است. در توضیح این روند صعودی می توان بروز تورم های بالا، رکود اواخر دهه ۸۰ و بروز تحریم ها در اوایل دهه ۹۰ را موثر دانست. در مجموع با توجه به این که طبق نتایج سرشماری نفوس و مسکن سال ۹۵ مرکز آمار ایران، ۷۴ درصد جمعیت کشور در نقاط شهری زندگی می کنند، می توان نتیجه گرفت که رشد فقر، دامن گیر بخش بزرگی از جمعیت کشور در سال های اخیر شده است. در مجموع باید گفت که اگر چه اقتصاد ایران در برخی ابعاد نظیر شاخص توسعه انسانی در زمره کشورهای با درجه توسعه انسانی بالا قرار گرفته است، زوایای دیگری از اقتصاد، نشان دهنده انواع نابرابری ها و ناکارآمدی هاست. نارسایی هایی که به مرور زمان و در پی اتخاذ سیاست های رشد اقتصادی که به ابعاد کیفی رشد نظیر اشتغال زایی توجه کمتری داشته اند، پدیدار شده است. البته ناگفته نماند که وجود انواع و اقسام تحریم های خارجی که شاید نظیر آن را کمتر بتوان در بین کشورهای دنیا یافت، مانعی برای رشد برون زای اقتصاد کشور و به تبع آن سرریز بیشتر منافع رشد اقتصادی در بخش های مختلف جامعه شده است، اما نباید از کارهای نکرده در این میان، با وجود انواع استعدادهای درونی کشور غافل بود. موضوعی که در دهه پیشرفت و عدالت انقلاب باید مورد عنایت بیشتری قرار بگیرد.

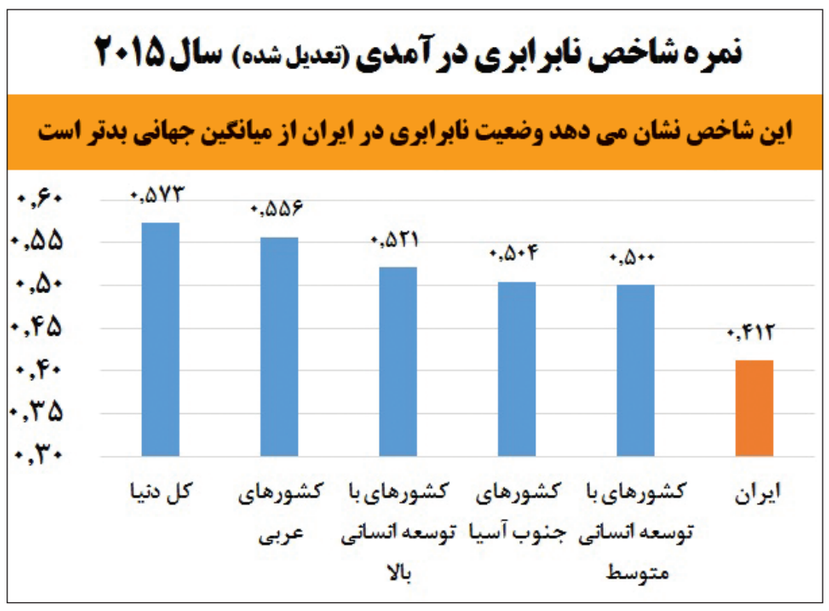

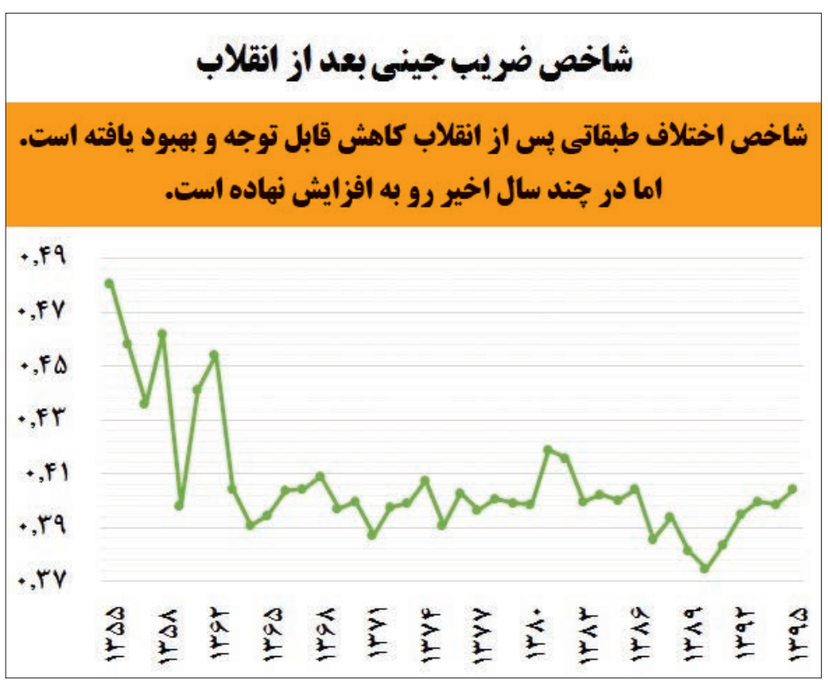

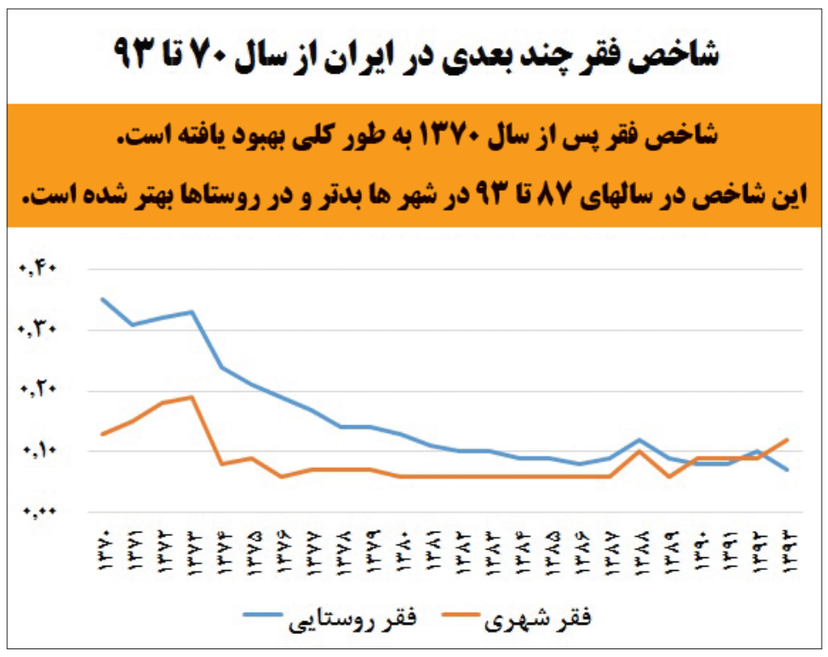

■ منابع:
[۱] دو فصلنامه علمی تخصصی مطالعات اقتصاد اسلامی، سال دوم، شماره دوم، بهار و تابستان ۸۹، ص۵-۲۶

جدول متوسط [شماره ۷۰۶۷]

طراح جدول: مریم احمدی

افقی:
۱- کرانه- پیشتر- نفت سیاه- پنجم ۲- زبان- رایحه- روزانه- واگیر ۳- ماده بیهوشی- درخشان- برشته- سرمه ۴- از اقوام غیور کشورمان- نبرد- نت پنجم- ..... خوب فرمانبر پارسا / کند مرد درویش را پادشا- ساعی ۵- راهنمایی- خاطر- قمر- رئیس مذهب کاتولیک- اثر چربی ۶- ابوالبشر- عدد مجهول- خاک صنعتی- سنه- جد ۷- چاکران- محبت و دوستی- دست عرب- فوری- از سازهای زهی ۸- واحد پول چین- پیچ- جنس خشن- دوا- حرف تشکیک ۹- پافشاری- ودیعه- بازاری- تیره ۱۰- تایلند سابق- بازیگر سریال در قلب من- شادی- درنگ ۱۱- چاپلوسی- قنات- بدذات- بزنگاه

عمودی:
۱- نسل- فرومایگی ۲- بازستانی- هول ۳- سوزان- دریاسالار ۴- هرگز نه- ویژه نامه پنج شنبه خراسان- یار عذرا ۵- اثنا- قرض ۶- خودمانی- نوعی آچار- دربست کارخانه ۷- آرد ماکارونی- ولی ۸- یک آذری- جاده بی سر و ته- نواله ۹- شهر مذهبی- آب بند- اهل یمن ۱۰- مخترع تلفن- رفوزه- همچنین ۱۱- آقا- فلز رسانا- یادداشت ۱۲- گوشواره- اگر- رنگ موی فوری ۱۳- هنگام- عمر- منها ۱۴- پایتخت اروپایی- مقاومت و ایستادگی ۱۵- پایان- نارس- قاطر ۱۶- از ادوات جنگی قدیم- خویشاوندی ۱۷- ساکت- کشتی جنگی- تنها ۱۸- رهبر و سیاستمدار حزب کمونیست شوروی سابق- کامل ۱۹- لوله گوارشی- درفش آن معروف است ۲۰- لیست- تروتازه

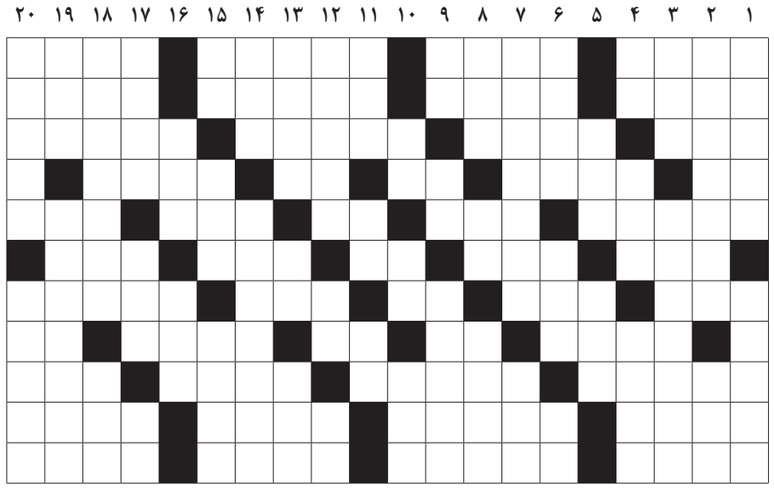

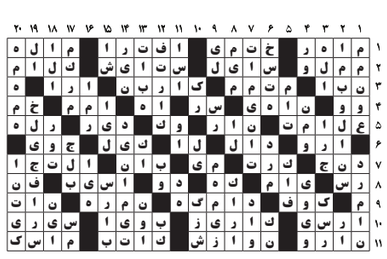

حل جدول شماره ۷۰۶۶

جدول سخت [شماره ۲۷۹]

طراح جدول: بیژن گورانی

افقی: ۱- کروی بودن زمین را اثبات کرد- سرقت- فیلمی مشهور با بازی بروس لی، رزمی کار چینی ۲- اسب چاپار- حصیر- باقی گذاشتن- زمین ها ۳- از پرندگان شناگر- نوعی دوخت تزیینی- حادث شونده- بی نظیر در نوع خود ۴- پیشوندی منفی- خودروی باربری کوچک- مسخره کردن- زبانه آتش ۵- شهری در گیلان- آلیاژی از مس و روی- آب راکد که از تجمع آب رودخانه ها به وجود آمده باشد- امت ها ۶- ساخته شده- از طوایف ترکمن- خرس شجاع و باهوش کارتونی ۷- سیب انگلیسی- پاک کردن- جایگاه مرشد در گود زورخانه- فرمانی نظامی ۸- آتشین پنجه- با سر به زمین خوردن- اندک- کتف ۹- سیلی- عظمت- پایانی- شیوه و روش ۱۰- عددی مبهم از سه تا نه- به رنگ خاکستر- پیشامد- پاراگراف ۱۱- آگاهی به افلاک و مابعدالطبیعه- امپراتور روم در زمان خسروپرویز- فرقه ای از مذهب اسماعیلیه.

عمودی: ۱- طبیعت- نمک ها ۲- یکی از دو بخش دستگاه عصبی که ضربان قلب را کاهش می دهد ۳- درد چشم- واحد شمارش درخت- رطوبت ۴- واحد اندازه گیری بار الکتریکی- درآمد نامشروع با امکانات دولتی ۵- تیر پیکاندار- آشیانه پرندگان- کالبد ۶- کالابرگ- علت آن تحریک مخاط حفره بینی است ۷- جیره غذای روزانه- ده هزار مترمربع ۸- خروس عرب- رودی در آلمان- افزونی برنج پس از پخته شدن ۹- توسط سیمرغ بزرگ شد- کلیسای تاریخی پاریس ۱۰- امیدوار کردن- ابزار نجاری ۱۱- سرکش و نافرمان- مدرسه عشق است ۱۲- فراوان- بی خوابی ۱۳- بندگی- مقابل فروش- اخلال کننده ۱۴- یاقوت- گرامی ۱۵- قاعده ها و اصل های پذیرفته شده- نسوان ۱۶- شمشیر دفاعی ژاپنی- پاینده- سد خوزستان ۱۷- جوان- اداره کننده ۱۸- به دنیا آوردن- ضروری- پشم شتر ۱۹- نویسنده معاصر کشورمان و خالق آثاری چون قیدار و من او ۲۰- پارک جنگلی جاده تالش به انزلی- مادر.

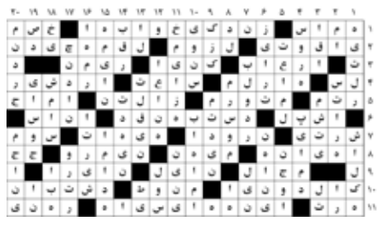
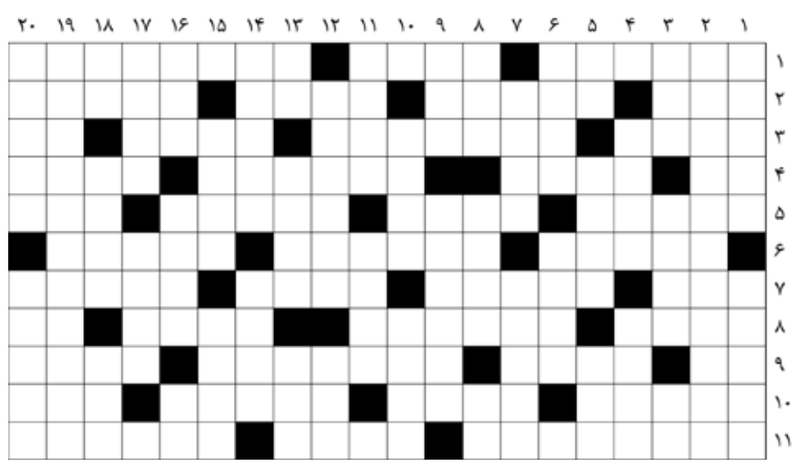
حل جدول شماره ۲۷۸